

Bartolus de Saxoferrato

Zdeněk Kryštůfek

Bartolus de Saxoferrato byl jedním z nejvýznamnějších činitelů ve vývoji evropského práva v důležitém okamžiku, kdy v italských městech z lůna feudalismu nesměle vyrůstaly první buržoazní vztahy provázené zárodky nového myšlenkového proudu renesance, který zanedlouho potom prudce zmohutněl a ostře se střetl se scholastickým myšlením středověku. Celá právní škola nesla Bartolovo jméno a po dlouhou dobu platilo, že „nemo jurista nisi bartolista“. Ještě staletí po jeho smrti měly názory jím hájené autoritu, která sice byla mnohdy napadána, ale nikdy nebyla podceňována.¹

Proto je pochopitelné, že Bartolus dodnes budí živý zájem právněhistorické vědy. Také žádné dílo z oboru mezinárodního práva soukromého se v historických aspektech nemůže jeho jménu vyhnout.² Ke speciálním studiím pak poskytl významný popud mezinárodní kongres, který v roce 1959 uspořádala na paměť šestistého výročí Bartolova úmrtí universita v Perugii.³

Připomeňme si tedy i my Bartolův historický význam a položme si otázku charakteru jeho osoby a díla.⁴

¹ O kritice, které byl Bartolus a bartolismus podroben humanisty, naposledy pojednává Pierre Legendre. Jeho studie sice vychází z francouzských poměrů, ale hodnocení postglosy má daleko širší dosah. (*La France et Bartole*, níže cit. sborník *Bartolo da Sassoferrato*, str. 131—172.)

² Viz u nás např. Rudolf Bystřický, *Základy mezinárodního práva soukromého*, Praha 1958, str. 51; Pavel Kalenský, *Obligační statut kupní smlouvy v mezinárodním obchodním styku*, Praha 1960, str. 22 a n.; Vilém Steiner, *Právní pomoc v poměru k cizině ve věcech občanskoprávních*, str. 21 rukopisu.

³ Vědecké referáty přednesené na tomto kongresu byly zahrnuty do sborníku *Bartolo da Sassoferrato, studi e documenti per il VI centenario*, sv. I—II, Milano 1962. (K druhému svazku před odevzdáním této studie do tisku již nemohlo být přihlédnuto.)

⁴ Ve zdravici adresované kongresu odpovídá profesor Vaněček na otázku, co dnes jako kritičtí historikové vidíme v Bartolovi:

„Vediamo in lui un audace autore di nuove idee e tendenze nella spiegazione del diritto. Vediamo in lui l'interprete del diritto vivente per gli uomini della sua epoca. Vediamo in lui il giurista, il quale col suo interesse per la realtà contemporanea seppe dare vita nuova al vecchio diritto.“

Scorgiamo in lui un giurista modello che nella sua epoca sapeva scoprire i punti più sensibili della problematica sociale; sapeva trasportarli nella sfera del diritto ed audacemente risolverli, in modo che i risultati di tale lavoro fossero utilizzabili nella società umana anche in un lontano avvenire“.

[Cit. sborník *Bartolo da Sassoferrato I*, str. XLVI.]

Bartolus se narodil v obci Venatuře nedaleko Sassoferrata v italské provincii Anconě. Přesné datum narození neznáme, ale víme, že v době dosažení doktorátu, to je 10. listopadu 1334, mu bylo 21 let. Zdá se, že pocházel z rodiny poměrně zámožné, která měla dost prostředků, aby mohla Bartolovi i jeho bratru Bonaccursiovi poskytnout co nejpečlivější vzdělání. A tak je Bartolus svým prvním učitelem, františkánským mnichem Petrem z Assisi, připraven již kolem svého čtrnáctého roku ke vstupu na universitu. Poslouchá pak v Perugii a později v Bologni nejproslulejší právníky své doby: Cína da Pistoia, Oldrada de Laude, Jacoba de Belvisio, Raniera de Forli a Jacoba Buttrigaria.

Zejména Cinus upoutává jeho pozornost. To je pro další Bartolův vývoj typické. Není to jen osobní význačnost Cína, básníka raně renesančního ladění, přítele Danteho a Petrarce, která láká a naplňuje úctou Bartola. Je to hlavně jeho pojetí práva. Opírá se o své dlouholeté praktické zkušenosti a poučen nejen právem římským a kanonickým, ale též francouzskými coutumes i anglickými a italskými statuty městskými, pokouší se Cinus přizpůsobit římskoprávní literu praktickým potřebám čtrnáctého století. A jak tomu ve vývoji právních institucí často bývá, přispívá k pozvolnému naplňování starých forem novým duchem, duchem potřeb své doby. Později právě touto cestou pokračuje i jeho nejslavnější žák.

Po dosažení doktorátu doplňuje Bartolus své teoretické poznatky, a to nejen v oblasti práva. Vedle hebrejštiny studuje též geometrii, kterou si později — jako právník — znamenitě poslouží při sepisování traktátu *De fluminibus et alluvione seu Tyberidias* a traktátu *De Insula*.⁵ A stejně jako Cinus, nabývá též praktické zkušenosti. Zastává úřad asesora v Todi a později v Pise, kde se brzy stává universitním učitelem. Dlouho však nesetrvává a přechází na universitu do Perugie. Tam zůstává s krátkými přestávkami až do své smrti, která ho zastihla pravděpodobně 13. července 1357 ve stáří 44 let.⁶

⁵ *Iuriscon-coryphaei Bartoli a Saxoferr. Opera quae nunc extant omnia: Excellentiss. I. C. tam Veterum quam Recentiorum Additionibus eruditissimis illustrata, et quasi Nova facta.* Basileae, 1589, t. 10, pp. 363—375; 375—387.

Tento traktát nad jiné výrazně svědčí o tom, že se Bartolus naprosto nevyhýbal možnosti přihlídnout při řešení právních otázek i k „neprávníckým“ aspektům. Naopak byl prvním, kdo do právního rozboru zařadil i hlediska vyložené matematicko-přírodovědná. Proto není možno souhlasit s názorem Waltra Ullmanna, že se Bartolus a Gentilis dají pokládat za jakési vzdálené předchůdce Kelsenovy „reine Rechtslehre“. Toto Ullmannovo mínění překvapuje tím spíše, že Ullmann správně oceňuje Bartolův smysl pro praxi a životní realitu. (*Bartolus and English Jurisprudence* v cit. sborníku *Bartolus da Sassoferrato I*, str. 65 a n.)

⁶ Rok Bartolova úmrtí není přesně znám, Diplovatatus udává rok 1359. (*Bartoli Saxoferratenensis praeclarissimi iuris utriusque interpretis vita, Per dominum Thomam Diplovatatum J. U. Doctorem edita*, v basilejském vydání Bartolových spisů, t. 1, p. 2.). Shodně s ním u nás ještě Čelakovský rovněž uvádí rok 1359. (J. Čelakovský v Otto-

Právníckému učení university v Perugii, které vyzvedl Jacobus de Belvisio teprve začátkem 14. věku z provinciální bezvýznamnosti, přináší Bartolus svou pedagogickou činností celoevropský věhlas. Vedle toho poskytuje též cenné služby praxi, již je určeno několik set jeho konsilií.⁷ Dostává se mu za to mnohých veřejných poct. Město Perugia mu propůjčuje občanství a stanoví pro jeho osobu výjimku ze zákazu, aby občan perugijský byl honorovaným učitelem tamní university.

Jako člen městské delegace se Bartolus také setkal s Karlem IV. při jeho korunovační cestě do Říma a získal od něho různá privilegia pro Perugii i pro sebe. Byl poctěn titulem „familiaris domesticus commensalis“ a „consiliarius“ Karla IV. a byl mu udělen znak rudého dvouocasého lva ve zlatém poli.

Odtud pramení dlouho udržovaná pověst o Bartolově pobytu v Čechách a o jeho spolupráci na legislativní činnosti Karlově. Bartolus sám se na několika místech svých spisů o svém setkání s Karlem IV. zmínil a užil přitom formulací, jež připouštějí široký výklad.⁸ To napomáhalo udržení pověsti, kterou právnícký stav, jenž se v Čechách formoval, záměrně podporoval na posilu vlastní důstojnosti a autority.⁹ Tak např. v Koldínem koncipovaném přípisu staroměstské rady císaři Rudolfovi II. z r. 1572 se tvrdí, že Karel IV. „užíval v radách svých onoho osvíceného muže a vtipu nejen ostrého a v právích zběhlého, Bartola řečeného, jenž nemalou chválu mimo jiné jurisconsultos obdržel, že více o právích, nežli kteří jiní psal...“¹⁰ Ještě Pelzel ve svém díle o českých a moravských vědcích a umělcích¹¹ uvádí Bartola jako představitele české vědy. Čelakovský¹² zvěstem o Bartolově činnosti u nás ovšem již nevěřil a naposled Vaněček je správně zařadil

vě slovníku naučném, sv. 3, Praha 1890, str. 389.) Podle Savignyho připadá Bartolovo úmrtí na rok 1357 (F. C. von Savigny, *Geschichte des römischen Rechts im Mittelalter*, 2. vyd., sv. 6, Heidelberg 1850, str. 151). Téhož data se přidržuje většina novějších badatelů.

⁷ Přehledný soupis Bartolových spisů a jejich jednotlivých vydání podává J. L. J. van de Kamp v knize *Bartolo da Sassoferrato*, Urbino 1935, str. 35–82; k tomu nejnověji pořídil opravy a dodatky Robert Feenstra, *Bartole dans les Pays-Bas (Anciens et modernes) avec additions bibliographiques à l'ouvrage de J. L. J. de Kamp*, v cit. sborníku *Bartolo da Sassoferrato*, str. 203–281.

⁸ Např. v traktátu *De regimine civitatis* píše: „... hunc regendi modum dictus illustrissimus Imperator, cum apud eum essem, maxime commendavit“ (Basilej. vyd., t. 10, p. 420).

⁹ Viz Jiří Klabouch, *Osvícenské právní nauky v českých zemích*, Praha 1958, str. 54 a).

¹⁰ *Práva městská království českého a markrabství moravského*, od M. Pavla Krystýána z Koldína, v úpravě J. Jirečka, Praha 1876, str. 470.

¹¹ F. M. Pelzel, *Abbildungen böhmischer und mährischer Gelehrten und Künstler I*, Prag 1773, str. 31 a n.

¹² Op. cit., str. 389.

de. Zejména všude, kde by jiný postoj mohl vést ke kolisi s církví. V úvodu traktátu *De minoribus* Bartolus sám tuto obezřetnost přímo vypichuje. Záměrně se snaží vyhnout otázkám theologickým a církevně dogmatickým. Tam, kde je cesta úniku absolutně neschůdnou, jako např. v otázkách kacířství, raději se prostě dovolá mínění nejvyšší církevní autority — papeže, nebo opře své logické vývody o bibli jakožto pramen *juris divini*. Zřejmě nezapomíná, že Dante byl ještě po smrti prohlášen za kacíře pro svůj názor, že císařská moc je nezávislá na církvi. Bartolova připomínka, že církev blíže neuvedenými nejkrásnějšími důvody dokazuje opak,²² dává najevo spíš obezřetnou pochybnost, než pevné přesvědčení.²³

„Ve srovnání se svými předchůdci nečinil Bartolus něco zcela jiného, ale dělal to lépe, než většina z nich“ — říká Savigny, který naprosto nebyl Bartolovi, a vůbec postglose, nakloněn.²⁴ Co však dělal lépe než ostatní? Co jej učinilo tak cenným? Je to způsob, kterým odpovídal společenským potřebám své doby. Je to pochopení faktického stavu, kterému zasvětil své racionalistické úvahy opřené o mimořádné teoretické znalosti i absolvovanou praxi. Ingerenci práva kanonického a statutárního dovedl skloubit s myšlenkou obecné platnosti římského práva, kterou vztáhl — stejně jako myšlenku *Imperia Romana* — alespoň *de jure* na všechny křesťany.²⁵ Albericus Gentilis pak mohl snadno transformovat

²² *Ecclesia tenet, quod Imperium dependeat ab Ecclesia pulcherrimis rationibus quas omitto*. D. 48 17, *De requirendis reis* (Basilej. vyd., t. 6, p. 529).

²³ J. B a s z k i e w i c z v zajímavém a prameny bohatě dotovaném pojednání *Dominium mundi v poglądach politycznych Bartolusa* vyslovuje mínění, že Bartolovo hledisko ve věci platnosti Konstantinovy donace a nadvlády moci papežské bylo podmíněno jeho hlubokým náboženským přesvědčením. (*Czasopismo prawnohistoryczne* X, 2/1958, str. 133—174). Připouští ovšem, že Bartolus mohl mít také na zřeteli zájem Perugie, které teorie platnosti donace zajišťovala větší praktickou svobodu, než jakou by město mělo v závislosti na císaři, ale vylučuje možnost, že byl Bartolus veden pouhým oportunismem pramenícím z jeho obavy před papežem. Přitom B a s z k i e w i c z polemizuje s opačným názorem E r c o l e h o, vysloveným ve statí *Bartolo da Sassoferrato e la coscienza giuridica moderna* (ve sborníku *Pensatori e uomini d'azione*, Milano 1935, str. 132).

Domníváme se, že Baszkiewiczův názor sice podtrhuje Bartolovu zásadovost a „právní objektivnost“, ale na úkor jeho pokrokovosti. Kdyby celé Bartolovo dílo opravdu vycházelo z jednotného pojetí církevní supremacie, těžko by se dala vysvětlit jeho životnost i v příštích staletích, která tuto myšlenku již definitivně opustila. Zdá se proto, že „čtení mezi řádky“, které vytýká Baszkiewicz Ercolemu, lépe proniká do podstaty přínosu postglosy právníckému nazírání, než pouhý juristický rozbor jednotlivých právních institucí.

²⁴ S a v i g n y, op. cit., sv. 6, str. 157 — S negativním stanoviskem Savignyho vůči Bartolovi naposledy přesvědčivě polemizuje C a l a s s o (op. cit., str. 12 a n.), zatímco Helmut C o i n g Savignyho útok na *usus modernus*, a tím též na komentátory a Bartola, komentuje jako nesrovnalost v Savignyho myšlení (*Bartolus und der usus modernus Pandectarum in Deutschland* v cit. sborníku *Bartolo da Sassoferrato*, str. 45). Sami jsme na jiném místě ukázali, že Savignyho nesprávné hodnocení Bartolovy školy nutně vyplývá z nedomyšlenosti jeho teoretické koncepce (*Ahistorický historismus Savignyho*, *Právník* 4/1962, str. 295).

²⁵ Viz C. K a r s t e n, *Die Lehre vom Verträge bei den italienischen Juristen des Mittelalters*, Rostock 1882, str. 159 n.

pojem *Imperium Romanum* v pojem *societas gentium* a učinit ho základem mezinárodního práva, pro jehož vznik připisuje Ullmann Gentilisovi — a jeho prostřednictvím též Bartolovi — větší význam než Grotiovi.²⁶

Rozporná je soudobá realita a správně ji vidí Bartolus. Kolik století ještě uplyne, než společnost dospěje alespoň k formálně shodné ochraně zájmů všech svých členů. Zatím platí jev pro středověk a raný novověk typický: zájmy různých společenských vrstev chrání zcela odlišné právní instituce. Zájmy církevní se setkávají s interesy světskými v jednom společenství. Proto Bartolus ponechává vždy dosti místa sféře práva církevního i římského. A nejen jím. Nezanedbává ani práva statutární a germánská a instituty zvykové. V jejich prolnutí a vzájemné modifikaci odpovídající vývoji doby a jejich potřeb vidí nejvyšší úkol, jemuž plně zasvěcuje svou myšlenkovou schopnost a všestrannou právníckou erudici. Tím, jak správně dovozuje Figgis,²⁷ otevřel Bartolus cestu těm, kteří později pokládali civilní právo za ideál, jenž platil v témž státě jako církevní právo a snadno mohl být jím či zvláštními statuty modifikován; a dodejme, stejně jako mohl jím samým sloužit za příklad a vzor.²⁸

Glosa, pravda, byla ve svém pojetí zásadnější. Podřizuje se plně autoritě Justiniána a odděluje neochvějně oblast římského práva od oblasti kánonů i práv domácích. Právě v tom však projevují glosátoři nedostatek praktického smyslu. Abychom pochopili a ocenili obtížnost a význam jejich práce, musíme si však uvědomit, že celek Justiniánovy kompilace pojal epochu zahrnující přes 600 let různorodého vývoje. Texty přejaté z různých dob a od různých právníků odpovídaly odlišným hospodářským potřebám. To způsobilo, že mezi nimi přes veškerou snahu kompilační komise i samého císaře zůstaly četné rozpory. Mnohé texty byly sice upraveny tak, aby se tyto rozpory odstranily, ale v interpolacích někdy docházelo k nedůslednostem, které způsobovaly, že jedny nesrovnalosti mizely, ale jiné se objevovaly. K tomu jistě přispěla i okolnost, že komise vždy nečerpala z originálního znění klasických textů, nýbrž z ne docela přesných zpracování novějších. Proto má teoretické dílo glosátorů pro pozdější práci romanistů nesmírný význam, ale nemohlo se stát samo o sobě nositelem dalšího právního vývoje, jako se jím stal *mos italicus* s Bartolem v čele.

Nepřehlédněme však, že Bartolus měl na své straně i objektivně výhodnější podmínky než glosátoři. Měl k dispozici plnou znalost Justiniánovy

²⁶ Op. cit., str. 67 a n.

²⁷ Op. cit., str. 158.

²⁸ H. Coing poukazuje na užití Bartolova vzoru pro úpravu vztahů mezi římským právem a domácím právem zvykovým i místními zákony v době recepcce v Německu (op. cit., str. 27) a dovolává se při tom závěrů Calassových v této otázce (viz např. F. Calasso, *Introduzione al diritto commune*, str. 70 a n.); srov. též E. Bussi, *Intorno all concetto di diritto commune*, Milano 1935, str. 53 a n.

kompilace a její zpracování v glosách, zejména v souhrnném podání Glosy Accursiovy. V jeho době byla již dovršena scholastická metoda, a tak mohl v plném rozsahu využít nejen její třídící schopnosti, ale i jejích logických základů, které Tomáš Aquinský opřel o znalost celého díla Aristotelova, zprostředkovanou a rozhojněnou filosofií orientu.²⁹ Také systém kanonického práva byl v podstatě dokončen; v Corpus Juris Canonici chyběly jen dekretály nezahrnuté do Clementinae, které teprve praxe patnáctého století běžně připojovala spolu s pozdějšími dekretály jako „Extravagantes“ k novějším vydáním korpu kanonického práva. Rovněž systém práva civilního byl uzavřen připojením posledního extravagantu Jindřicha VII. a městská brevia již většinou splýnula v breve commune, u něhož se postupně setřela i formální rozdílnost od ostatních městských zákonů, čili statut v užším slova smyslu.

Všechny tyto okolnosti měly nejen praktický význam pro Bartolovu práci, ale hlavně byly výrazem skutečnosti, že v Bartolově době vyvrcholil, alespoň v Itálii, vývoj nových ekonomických vztahů, který si vynutil svébytnou, od feudální rozdílnou právní úpravu.

„Králové, stejně jako měšťané,“ píše Engels, „nacházeli mocnou oporu ve vznikajícím stavu *právníků*. S opětným objevením římského práva došlo k dělbě práce mezi kněžími, kteří byli právními poradci ve feudální době, a právníky, kteří nebyli duchovními. Tito noví právníci byli v podstatě měšťanský stav; pak také bylo právo, které studovali, přednášeli a vykonávali, svým charakterem v podstatě protifeudální a v jistém smyslu měšťanské. Římské právo je klasickým právním výrazem životních poměrů a kolísí společnosti, ve které vládne čisté soukromé vlastnictví do té míry, že všechna pozdější zákonodárství na něm nemohla nic podstatného zlepšit. Měšťanské vlastnictví ve středověku bylo však ještě silně smíšeno s feudálními omezeními, spočívalo na příklad z veliké části v privilegiích; pokud se toho týče, bylo římské právo ještě daleko před tehdejšími měšťanskými poměry. Další dějinný vývoj měšťanského vlastnictví mohl spočívat jen v tom, že se — což se také stalo — dále vyvíjelo k čistému soukromému vlastnictví. Tento vývoj musel však nalézt mocnou páku v římském právu, které již obsahovalo všechno to, k čemu měšťanstvo pozdějšího středověku směřovalo pouze ještě nevědomky.“³⁰

Bartolův bezprostřední vztah k praxi znamenitě dokládá kniha A. T. Sheedové.³¹ Autorka se v ní pokouší dedukovat z Bartolových spisů so-

²⁹ Viz Landsberg, *Die Glosse des Accursius*, Leipzig 1883, str. 25.

³⁰ Bedřich Engels, *O rozkladu feudalismu a rozvoji buržoazie*, Praha 1951, str. 14.

³¹ Anna T. Sheedy, *Bartolus on Social Conditions in the Fourteenth Century*, Columbia University Press 1942. Tato kniha je nejnovější rozsáhlejší monografickou prací o Bartolovi (267 str.), bohužel není v našich knihovnách přístupná, a proto se o ní dále zmíníme podrobněji.

ciální prostředí, ve kterém Bartolus žil a pracoval. Z celkové problematiky ovšem vybírá jen některé aspekty, jímž věnuje kapitoly: Rodina, Obec, Šlechta a šlechtictví, Studenti a doktoři, Náboženské cítění, Františkánská chudoba, Kacíři a židé. Sama skutečnost, že se Sheedové její pokus v tomto rozsahu, i když za pomoci četných jiných pramenů, plně daří, ukazuje, že Bartolovo dílo je s prostředím, které jej obklopovalo, nerozlučně spjato a že jeho komentáře, traktáty i konsilia nejsou nikdy tvorbou samoúčelnou. Praktickou použitelností je určen jeho výběr textů i jeho přístup ke Glose Accursiově, které, jak správně říká Sheedy, přiznává spíše sílu přesvědčivosti než autority.³² Vynechává pasáže nepotřebné a připojuje takové, které se mu zdají být, byť někdy při značné volnosti interpretace, užitečnými.³³

Je jen litovat, že se touto cestou odhalování přínosu komentátorů k vývoji jednotlivých právních institucí někdy nedala Sheedy, ačkoliv mnohá z temat od ní probíraných k tomu přímo lákají. Tak např. traktát *De minoricis*,³⁴ kde se Bartolus jako první civilista pouští do matérie pokládané dotud za výlučnou doménu kanonistiky, a to v době, kdy otázka nabyla zvláštního praktického významu, poněvadž oběti moru, řádícího v Itálii, zanechaly minoritům bohaté odkazy. Stejně aktuální je traktát *De Insignis et armis*,³⁵ ve kterém Bartolus věnuje pozornost nejen šlechtickým erbům, ale též obchodním značkám, kterým dokonce přiznává zvýšený význam a ochranu.

Kniha Sheedové sice podává barvitě plastický obraz Bartolova sociálního prostředí a často i jeho historie, ale po stránce právního rozboru vyúsťuje autorčina pracná heuristická práce do plana. To ji přivádí i k některým mylným závěrům, jakým je např. tvrzení, že se Bartolus v důsledku malého spojení s gildami valně nevěnuje obchodním otázkám (str. 247). Z tohoto chybného závěru je vidět, že si Sheedy dosti neuvědomuje hospodářský dosah Bartolovy práce, např. v oblasti práva kolisního. Jak vysoce hodnotí Bartolův význam v této oblasti odborníci z mezinárodního práva soukromého, ukazuje dobře Krčmář, který píše: „Nejstarší teorie mezinárodního práva soukromého pro nás významná je teorie legistů vlášských a sice jak vůbec za to se má, legistů z konce 13. století a století dalších, teorie, jež zejména Bartolem da Sassoferato a Baldem de Ubaldis byla vybudována . . . ona je nejstarší z teorií, které souvisejí s teoriemi moder-

³² Viz op. cit., str. 29.

³³ Pavel Kalenský demonstruje na několika příkladech, „jak postglosátoři využívali římskoprávních textů k dovozování zásad, které autoři textů nepochybně neměli ani na mysli, a jak tímto způsobem vytvářeli k praktickým účelům základy úplně nové nauky“. (Op. cit., str. 22.)

³⁴ Basilej, vyd., t. 10, p. 292—311.

³⁵ Basilej, vyd., t. 10, p. 340—344.

ními i s platným zákonodárstvím a byla vůbec základem teorií pozdějších.³⁶ Naposledy pak u Waltra Ullmanna nacházíme shrnutý důkaz o významu Bartola i pro právo anglické, a to právě pro oblast práva obchodního, námořního a mezinárodního.³⁷

Bartolovu důležitost pro celkový vývoj římského práva ovšem nemůžeme hodnotit separovaně, nýbrž jen v rámci významu postglosy — v tom dáváme za pravdu Coingovi.³⁸ Ani Coing však nepopírá, že Bartolus byl jejím čelným reprezentantem. Na důkaz jeho osobního významu dokonce uvádí skutečnost nad jiné přesvědčující, totiž tu, že Lessingovi ještě v roce 1767 mohlo Bartolovo jméno posloužit k metaforickému vyjádření celého právníckého stavu, a to i pro laika srozumitelně.³⁹

Snad to byla jen náhoda, že právě Bartolus stál v čele právní školy, která předznamenala právní vývoj v Evropě na mnohá století. Připomeňme si však slova Marxova: „Dějiny by byly velmi mystické povahy, kdyby ‚nahodilosti‘ nehrály žádnou úlohu. Tyto nahodilosti patří ovšem samy k všeobecnému průběhu vývoje a jsou opět vyvažovány jinými nahodilostmi. Ale urychlování a zpoždování jsou velmi závislé na těchto ‚nahodilostech‘, mezi nimiž figuruje i taková náhoda, jako je charakter lidí, kteří první stojí v čele hnutí.“⁴⁰

Bartolus de Saxoferrato

Zdeněk Kryštofek

(Zusammenfassung)

Das Werk des Bartolus erweckt bis auf den heutigen Tag das berechtigte Interesse der rechtshistorischen Forschung. Auch kann ihn keine Arbeit aus dem Gebiet des internationalen Privatrechts in den historischen Aspekten mit Stillschweigen übergehen. Aus diesen Gründen versucht die Studie seine Bedeutung aufzuzeigen und stellt die Frage nach dem Wesen seiner Persönlichkeit und seines Werkes.

Bartolus war Schüler der berühmtesten Rechtsgelehrten seiner Zeit. Es ist wohl bezeichnend, daß ihn unter diesen besonders Cino fesselte, ein Repräsentant der Kultur der Frührenaissance, der in der Rechtsinterpretation den Standpunkt der praktischen Benützbarkheit vertrat. Diesen Weg schlug auch Bartolus ein. Er verstand es dabei auch

³⁶ *Základy Bartolovy a Baldovy teorie mezinárodního práva soukromého*, Praha 1910, str. 11—12.

³⁷ Ullmann, op. cit., str. 49—73.

³⁸ Coing, op. cit., str. 23.

³⁹ Tamtéž, str. 44—45.

⁴⁰ Dopis K. Marxe L. Kugelmanovi ze dne 17. dubna 1871. Marx-Engels, *Vybrané spisy II*, Praha 1950, str. 488.

auf „nichtjuristische“ Elemente zurückzugreifen. Davon zeugen am besten die in dem Traktat *De fluminibus et alluvione seu Tyberiadis*, sowie in dem Traktat *De insula* verwerteten mathematisch-naturwissenschaftlichen Erkenntnisse. Es ist daher nicht stichhältig, eine Entwicklungslinie von Bartolus zu der „reinen Rechtslehre“ Kelsens zu suchen, wie es Walter Ullmann tut.

Die Lebendigkeit des Werkes von Bartolus, das den Kritikern der Humanisten standhielt, ist nur durch Bartolus' Sinn für die Forderungen der Zeit und für die geschichtliche Entwicklungslinie zu erklären. Sie wäre schwer erklärlich, wenn Bartolus prinzipiell vom Standpunkt der kirchlichen Suprematie ausgegangen wäre, wie das Baskiewicz zu beweisen trachtet. Die Weise, wie Bartolus die Donatio Constantina verteidigt, zeugt eher von behutsamen Zweifeln. Bartolus' Begriff des „*Imperium Romanum*“, welches de iure alle Christen umfaßt, konnte Gentilis leicht in den Begriff der „*societas gentium*“ umwandeln, der dann zur Grundlage des internationalen Rechts wurde.

Die von Savigny an Bartolus geübte Kritik ist Folge von Savignys verfehlter theoretischen Konzeption. Die Glossatoren haben eine bemerkenswerte theoretische Arbeit geleistet, doch nur Bartolus' Lösung des Verhältnisses des römischen zum kanonischen Recht und zu den örtlichen Rechten konnte zur Grundlage der weiteren Entwicklung werden.

Gegenüber den Glossatoren hatte Bartolus den Vorteil, daß er sich auf ihre Erkenntnisse stützen konnte und daß die Entwicklung der Scholastik, welche sich im Werke des Thomas Aquino auf eine durch die orientalische Philosophie vermittelte und befruchtete gründliche Kenntnis des Aristotelismus stützen konnte, schon abgeschlossen war. Das war Ausdruck des Umstandes, daß die Entwicklung der neuen ökonomischen Beziehungen abgeschlossen war, und dies erzwang auch eine neue rechtliche Regelung. Bartolus' Sinn für die Forderungen des Zeitalters wird ausgezeichnet belegt bei Anna T. Sheedy, welcher es glückte, aus Bartolus' Schriften das Bild des sozialen Milieus, in dem er lebte, abzuleiten. Es ist zu bedauern, daß sie nicht zeigt, wie Bartolus im Interesse der Praxis die alten Rechtsformen oft mit neuem Inhalt zu füllen verstand. Sie wäre damit einigen irrtümlichen Schlußfolgerungen entgangen, z. B. daß Bartolus Handelsfragen wenig Aufmerksamkeit schenkte. Schon sein Interesse für das internationale Privatrecht allein zeugt vom Gegenteil.

Bartolus' Bedeutung für die Entwicklung des römischen Rechts kann nicht getrennt gewertet werden, sondern muß im Rahmen der Postglosse geschehen — doch ist es wichtig, daß gerade er an ihrer Spitze stand.